

Галина Федорівна Гончаровська,

асистент кафедра практичної психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ НАВЧАННЯ У ВИШІ

В статті здійснено аналіз наукових досліджень щодо професійної підготовки спеціалістів. Виокремлено критерії готовності майбутніх психологів до діяльності з дітьми дошкільного віку та досліджено рівні їх сформованості. Визначено умови та засоби формування готовності студентів-психологів до майбутньої діяльності в умовах навчання у виші.

Ключові слова: *готовність, формування готовності, психолого-педагогічні умови, засоби.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Готовність психолога до професійної діяльності в системі дошкільної освіти була і залишається актуальною для психолого-педагогічної теорії та практики професійної освіти, оскільки зростає суспільна потреба у фахівцях в даній галузі. Сучасне суспільство потребує послуг кваліфікованих дитячих психологів, разом з цим зростають вимоги до системи професійної підготовки психологічних кадрів. На сьогоднішній день змінюються пріоритети й вимоги до особистості психолога: його активності, творчого потенціалу, здатності до самореалізації і самовдосконалення, готовності та бажання приносити користь іншим членам суспільства.

Досвід підготовки психологів до діяльності з дітьми дошкільного віку показує, що існуюча традиційна система навчання не забезпечує повною мірою формування фахівця, котрий здатний на високому рівні виконувати свої обов'язки, які постають перед ним в процесі практичної діяльності. В процесі підготовки психологів у вищому навчальному закладі основна увага звертається на оволодіння студентами певною системою

теоретичних знань, засвоєння зовнішніх вимог, спеціальних умінь, технік. Однак професія психолога з дітьми дошкільного віку є специфічною, вона спрямована на надання психологічної допомоги передусім дітям, батькам та іншим оточуючим дитину дорослим. Дана спрямованість передбачає те, що основним інструментом його роботи, окрім тестів, спеціальних методик, має виступати власна особистість спеціаліста: професійні якості, самооцінка, цінності, образ себе та навколишнього тощо [1; 2; 5]. Звернення до особистості дитини, її індивідуальності вимагає від психолога високоорганізованої діяльності, володіння також професійними засобами надання допомоги дошкільнятам.

На сьогоднішній день порушення емоційної сфери у дітей дошкільного віку посідають вагомe місце серед інших проблем, які розглядаються сучасною дошкільною психологією. Специфічні завдання, що ставлять умови життя перед психологом дошкільного закладу вимагають суттєвої зміни підходів до формування його готовності до професійної діяльності. Проведений нами аналіз припускає, що спеціально організована та науково-обґрунтована програма формування готовності майбутніх психологів до корекції емоційного розвитку дітей дошкільного віку, яка включає в себе цілісну систему навчально-виховної роботи, як з майбутніми фахівцями, так і з викладачами вишу, буде ефективним інструментом формування такої готовності. Тому, **метою** даної статті є висвітлення результатів нашого дослідження, спрямованого на виявлення рівнів готовності майбутніх психологів до діяльності з дітьми дошкільного віку та вплив умов та засобів навчання у виші на рівень їх готовності.

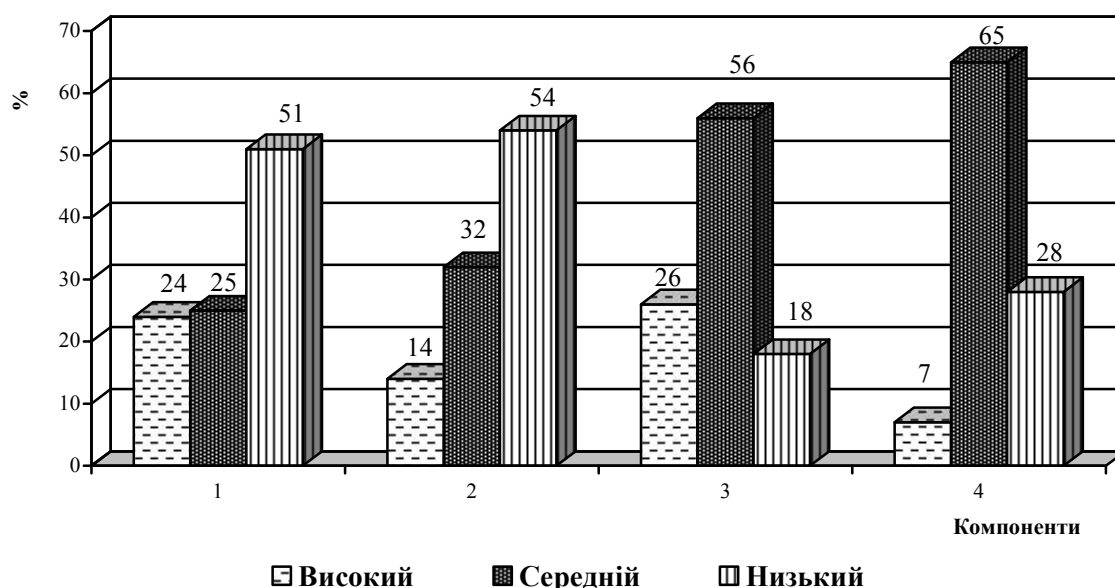
Виклад основного матеріалу дослідження. Як показав аналіз психологічних джерел, існує широке коло напрямків дослідження професійної підготовки психологів. Серед вітчизняних слід виділити праці Г. Балла, О. Бондаренка, С. Васильківської, А. Вихруща, Т. Говоруна, П. Горностая, Т. Ільїної, С. Максименка, В. Панка, Н. Пов'якель, В. Семиченко, Н. Чепелевої, Т. Яценко та ін. У їхніх концепціях висвітлюється питання особистісного

зростання психологів, специфіки їх професійного мислення та комунікативної сфери, умов формування професійно значущих якостей, ролі активних методів навчання у цьому процесі, обґрунтовуються програми професійної підготовки психологів у вищих навчальних закладах. Передусім готовність визначається науковцями як цілісне стійке інтегральне багаторівневе динамічне особистісне утворення, інтегративна якість особистості, цілісна система стійких особистісних утворень тощо. Українські дослідники Г. Костюк, Є. Мілерян, В. Моляко, П. Перепелиця, М. Смульсон, Н. Шевченко, В. Чернобровкін готовність до майбутньої діяльності розглядають в безпосередньому зв'язку з формуванням, розвитком і вдосконаленням психічних процесів, станів, якостей особистості, необхідних для успішної діяльності [1; 4]. Автори досліджень зазначають, що готовність, як передумова будь-якої діяльності, є водночас її результатом. На думку дослідників, основа формування готовності до професійної діяльності не в розвитку операційно-технічних умінь та навичок, а в опорі на такий визначальний параметр готовності, як комплексна здатність [2; 3]. Під час вивчення феномену готовності психолога до професійної діяльності стали в нагоді теоретичні судження та емпіричні дані багатьох сучасних дослідників, які стверджують, що саме любов до дітей варто вважати значущою особистісною і професійною рисою спеціаліста, при відсутності якої не можливо буде його спільна діяльність з дитиною (Ш. Амонашвілі, П. Блонський, П. Каптерев, В. Крутецький, О. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.). Особливості професійної підготовки фахівців дошкільної освіти вивчалися у дослідженнях А. Богуш, Н. Ємельянової, Л. Загородньої, Н. Ковальнової, Т. Котик, Н. Лисенко, О. Поліщук, Т. Поніманської, Т. Танько, О. Федій та ін. Науковцями визначено теоретико-методологічні засади підготовки фахівців у сучасних умовах, доведено, що сутністю професійно-педагогічної підготовки є система змістовно-педагогічних та організаційно-методичних заходів, спрямованих на забезпечення готовності майбутнього спеціаліста до діяльності з дітьми дошкільного віку.

На думку багатьох науковців, готовність до певного виду діяльності можна виховати, розвинути або сформувати (Л. Кондрашова, В. Дорохіна, І. Равикович, С. Кріщенко, А. Ліненко та ін.). Ми визначаємо формування готовності майбутнього психолога до професійної діяльності з дітьми дошкільного віку як стійкий і послідовний процес розвитку компонентів професійної готовності з врахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, комунікативно-практичного, рефлексивно-оцінювального.

На етапі констатувального експерименту нашого дослідження вивчалися особливості сутнісних критеріїв сформованості готовності майбутніх психологів до діяльності з дітьми дошкільного віку: професійна спрямованість, професійні знання, комунікативні, корекційні вміння, рефлексивність. На зазначену етапі дослідження не було виявлено істотних відмінностей між рівнями сформованості готовності до корекції емоційного розвитку дітей дошкільного віку в контрольній та експериментальній групі. Покомпонентний аналіз отриманих емпіричних показників засвідчив, що найнижчий рівень спостерігається у когнітивній та мотиваційно-ціннісній готовності, середні показники переважають у рефлексивній та комунікативно-практичній готовності (рисунок). Це проявляється у поверхневих, фрагментарних знаннях майбутніх фахівців про сутність діяльності психолога у дошкільному закладі, особливостях та проблемах емоційного розвитку дитини, способах надання їм психокорекційної допомоги; низькою осмисленістю життя і несформованістю професійних цілей; переважанням зовнішньої мотивації учбово-професійної діяльності та небажанням поєднувати своєю майбутню професійну діяльність з роботи з дітьми; низьким рівнем розвитку комунікативних умінь та труднощами у спілкуванні з дітьми; невпевненістю у власних силах щодо роботи з дітьми.

Відтак, середні та низькі рівні виокремлених нами показників готовності актуалізують необхідність проведення спеціальної роботи щодо їх підвищення.

Примітка: 1 – мотиваційно-ціннісний компонент; 2 – когнітивний компонент; 3 – комунікативно-практичний компонент; 4 – рефлексивно-оцінювальний компонент.

Рисунок – Розподіл студентів за рівнями сформованості компонентів готовності до КЕРДДВ

На підставі теоретичного та емпіричного аналізу проблеми формування готовності майбутніх психологів до КЕРДДВ, базуючись на теоретичних положеннях та враховуючи реальну систему навчально-виховного процесу, який функціонує у виші, ми здійснили розробку *психолого-педагогічних умов*, які б сприяли реалізації поставлених завдань: актуалізація суб'єктної позиції студентів в умовах діалогізації освітнього середовища; моделювання в навчальному процесі учбово-професійних ситуацій щодо корекції емоційної сфери дошкільника; активізація розвитку професійної рефлексії під час виконання практичних завдань в контексті роботи з дошкільниками; створення науково-експериментальних майданчиків у дошкільних освітніх закладах; підвищення професійної компетентності викладачів щодо інноваційних підходів з корекції емоційного розвитку дошкільників. Формування готовності майбутніх психологів до корекції емоційного розвитку дітей дошкільного віку у нашому дослідженні відбувається через різноманітні *засоби*: науково-методичні семінари для викладачів-психологів; тренінг готовності студентів до КЕРДДВ; наповнення відповідним практичним змістом як нормативних дисциплін («Дошкільна психологія», «Основи психотерапії», «Психологія

спілкування», «Вікова психологія»), так і введення нових спецкурсів («Психологічний супровід дітей з порушеннями емоційної сфери», «Психологічний супровід дітей з обмеженими функціональними можливостями») для студентів 5 курсу; практичні заняття, індивідуальні навчально-дослідні завдання, наукові дослідження на базі дошкільних закладів; ведення студентами щоденників самопізнання і саморозвитку під час психодіагностичної, психокорекційної та переддипломної практик у дошкільних установах. Особливо цінним та актуальним є проведення практичних занять на базі дошкільного закладу, безпосередньо з дітьми дошкільного віку, за підтримки психолога закладу. У викладанні психологічних дисциплін велике значення ми надаємо активізації особистісного досвіду студентів як у процесі аудиторної роботи зі студентами, так і в самостійній роботі, зокрема, через систему індивідуальних навчально-дослідних завдань (щоденників самопізнання, зошитів спостереження за дітьми дошкільного віку, складання та проведення студентами програм корекції емоційної сфери дитини тощо). Залучення майбутніх фахівців до проходження психодіагностичної, психокорекційної та переддипломної практик в умовах дошкільних закладів поєднується з веденням щоденників професійної рефлексії своїх практично-професійних дій.

Контрольний зріз, який ми провели з метою визначення ефективності запропонованої нами психолого-педагогічної програми формування готовності майбутніх психологів до корекції емоційного розвитку дітей дошкільного віку, показав суттєві зміни у показниках рівнів сформованості готовності. Ефективність програми підтверджено шляхом кількісної і якісної обробки експериментальних даних контрольної та експериментальної груп методами математичної статистики до і після проведення експерименту.

Завдяки створеним психолого-педагогічним умовам у майбутніх психологів експериментальної групи підвищився рівень професійних знань щодо особливостей розвитку дошкільників та способів надання допомоги у їх особистісному розвитку; суттєво зменшився відсоток студентів із

предметоцентричною професійною позицією, збільшився відсоток студентів із полісуб'єктною позицією у взаємодії з дітьми, підвищився рівень комунікативних умінь; учбово-професійної мотивації, самоповаги та самооцінки, зросли показники осмисленості життя, здатність визначати плани на майбутнє в контексті професійно-особистісного зростання.

Застосування тесту сенсожиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтьєва дало можливість оцінити рівень осмисленості життя студентами загалом та вивчити динаміку сенсожиттєвих орієнтацій студентів на констатувальному та контрольному етапах дослідження. Зокрема, у студентів експериментальної групи зросли показники осмисленості життя, осмисленості майбутнього, осмисленості процесу і висока вірогідність цих відмінностей статистично підтверджена: шкала «ОЖ» – $t=3,93$ при $p \leq 0,01$; «Цілі» – $t=3,15$ при $p \leq 0,01$; «Процес» – $t=2,12$ при $p \leq 0,05$. За шкалою «Локус контролю-життя» зміни також зафіксовані, але вони не є значущими (таблиця 1).

Таблиця 1 – Динаміка показників сенсожиттєвих орієнтацій майбутніх психологів ($n=43$)

Шкали СЖО	Експериментальна група ($n=23$)			Контрольна група ($n=20$)		
	Конст. етап	t-критерій	Контр. етап	Конст. етап	t-критерій	Контр. етап
ОЖ	88,6	$t=3,93$ $p \leq 0,01$	108,9	95,1	$t=-0,08$	94,8
Цілі	32,4	$t=3,15$ $p \leq 0,01$	39,3	30,8	$t=1,19$	32
Процес	29,1	$t=2,12$ $p \leq 0,05$	33,1	28,2	$t=-0,7$	27,5
Результат	26,6		26,6	24,6		24,6
ЛК-Я	21,1		21,5	19,7	$t=0,5$	20,2
ЛК-Ж	32,5	$t=1,2$	33,7	32,4		32,3

Такі результати вказують на те, що спеціально організована робота з учасниками експериментальної групи сприяла підвищенню рівня саморозуміння, усвідомлення та інтенсивного переживання осмисленості власного життя, своїх професійних і життєвих цілей, формування образу «Я» як сильної особистості, що володіє достатньою свободою вибору для того, щоб

побудувати майбутнє професійне життя в сфері дошкільної психології відповідно до своїх цілей та уявлень про значення та цінність дошкільного дитинства у формуванні особистості, а також усвідомлення сенсу та цінності надання психологічної допомоги дитині та прагнення до успішної діяльності в галузі психології.

На позитивну динаміку розвитку внутрішньої мотивації майбутніх дитячих психологів вказують результати кількісного та якісного аналізу проєктивної методики «Мій професійний світ». Зокрема, у студентів експериментальної групи зафіксовано, що при аналізі результатів кількість малюнків, на яких відображена спрямованість на професію психолога, чітка визначеність у планах на майбутнє збільшилася на 25 % (на малюнках зображено психолога у колі дітей; діти, які беруть участь у корекційних заняттях тощо). Тобто, студенти-психологи чітко орієнтовані на майбутню діяльність в галузі психології, орієнтовані в основних напрямках своєї професійної діяльності.

Мотиви учбово-професійної діяльності нами було досліджено за методикою «Вивчення мотивів учбово-професійної діяльності студентів» (О. Реан, В. Якунін) і це дозволило нам виокремити наступні групи студентів:

- студенти з домінуванням учбово-професійних мотивів – «стати висококваліфікованим спеціалістом», «забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності»;
- студенти з домінуванням учбових мотивів – «набути глибоких і міцних знань», «одержати інтелектуальне задоволення»;
- студенти із домінуванням зовнішніх (атрибутивних) мотивів – «бути постійно готовим до чергових занять», «виконувати педагогічні вимоги».

На констатувальному етапі у досліджуваних переважали зовнішні мотиви, які характеризуються тим, що для них властивими є позиційні, прагматичні мотиви («Одержати диплом» – 66 %, «Добитися схвалення батьків і оточуючих» – 58 %, «Постійно отримувати стипендію» – 40 %, «Виконувати педагогічні вимоги» – 43 %) це вказує на низький

рівень креативності, спонтанності. Відповідно, домінування внутрішньої мотивації у студентів експериментальної групи на контрольному етапі, вказує на наявність у них пізнавальних і справжніх професійних мотивів («Стати висококваліфікованим спеціалістом» – 94 %; «Набути глибоких і міцних знань» – 78 %; «Забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності» – 75 %).

Аналіз одержаних результатів вказує на відповідну бажаність для професії психолога, який працюватиме з дітьми дошкільного віку, високого рівня розвитку внутрішніх мотивів. Така динаміка змін мотивів пояснюється тим, що під час реалізації програми формування готовності майбутніх психологів до корекції емоційного розвитку дітей дошкільного віку були впроваджені ефективні технології щодо формування позитивного ставлення до своєї майбутньої діяльності, оволодіння прийомами роботи з дітьми дошкільного віку з наявними порушеннями емоційної сфери, а також були визначені шляхи подолання проблем та труднощів у взаємодії з дітьми, відпрацьована система готовності досліджуваних до спілкування з дошкільниками, студенти експериментальної групи оволоділи комунікативними засобами емпатійного, рефлексивного слухання, відбулося сприяння розвитку механізмів афіліації.

Після впровадження програми формування готовності майбутніх психологів до корекції емоційного розвитку дітей дошкільного віку, на контрольному етапі значно знизилася кількість студентів з низьким (від 31 % до 6 %) та середнім (від 50 % до 44 %) рівнем готовності, зросла кількість досліджуваних з високим рівнем (від 19 до 50 %). Ці відмінності статистично значущі за критерієм К. Пірсона на рівні $p \leq 0,01$, де $\chi^2 = 20,09$ (таблиця 2).

Відтак, апробована програма тренінгу професійно-особистісної готовності майбутніх психологів до корекції емоційного розвитку дітей дошкільного віку сприяла підвищенню рівня осмисленості теперішнього,

його гармонійного узгодження з професійними планами на майбутнє; спонукала впевнено визначати майбутнє, вільно приймати рішення та реалізовувати їх у життя. Зростання рівня загальної осмисленості життя зумовлює не тільки зміну ціннісно-смиислового ставлення до себе та дійсності, але й генералізує сенсожиттєве ставлення майбутнього психолога до професії в системі дошкільної освіти, що є найвищим варіантом прояву суб'єктивного позитивного ставлення до цінності та важливості надання допомоги підростаючій особистості.

Таблиця 2 – Динаміка рівнів готовності студентів до КЕРДДВ в контрольній та експериментальній групах, у %

Рівні готовності	Експериментальна група		Контрольна група	
	Конст. етап	Контр. етап	Конст. етап	Контр. етап
Низький	31	6	31	25
Середній	50	44	50	56
Високий	19	50	19	19

Висновки. Отже, в контексті реалізації ідеї гуманістичного спрямування професійної освіти значущим завданням є підготовка спеціалістів, здатних до орієнтації на особистість дитини, на розуміння особливостей формування її емоційної, особистісної сфери та індивідуальні характеристики її розвитку. Під формуванням готовності майбутніх психологів до роботи з дітьми дошкільного віку ми розуміємо довготривалий процес системного характеру, який залежить від спеціально організованої навчальної діяльності у виші з використанням відповідних засобів та створених психолого-педагогічних умов.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку ми вбачаємо у доцільності вивчення та дослідження впливу інших чинників на формування готовності майбутніх психологів до здійснення корекції емоційного розвитку дітей дошкільного віку та подальший пошук методів формування готовності студентів-психологів до консультаційної і терапевтичної роботи з дітьми дошкільного віку.

Список використаної літератури

1. Балл, Г. О. Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти / Балл Г. О., Перепелиця П. С. // Психологічні аспекти гуманізації освіти : книга для вчителя / за ред. Балла Г. О. – Київ-Рівне, 1996. – С. 58–67.
2. Бондаревская, Е. В. Теория и практика личностно ориентированного образования / Е.В.Бондаревская. – Ростов-на-Дону, РГПУ, 2000. – 352 с.
3. Маркова, А. К. Психология труда учителя / А. К. Маркова. – М. : Просвещение, 1993. – 192 с.
4. Панок, В. Г. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога / В. Г. Панок // Практична психологія та соціальна робота : журнал / голова ред. ради С. Д. Максименко. – 1998. – № 4. – С. 5–6.
5. Радчук, Г. К. Психолого-педагогічні умови гармонізації Я-концепції майбутніх практичних психологів : методичні рекомендації для викладачів вищих навчальних закладів та практиків психологічної освіти / Г. К. Радчук, І. П. Андрійчук. – Тернопіль, 2002. – 48 с.

Рецензент: доктор психологічних наук, професор Радчук Г. К.

Стаття надійшла до редакції 18.08.2014

Гончаровска Г. Ф. Формирование готовности будущих психологов к деятельности с детьми дошкольного возраста в условиях обучения в вузе

В статье осуществлен анализ научных исследований по профессиональной подготовке специалистов. Выделены критерии готовности будущих психологов к деятельности с детьми дошкольного возраста и исследованы уровни их сформированности. Определены условия и средства формирования готовности студентов-психологов к будущей деятельности в условиях обучения в вузе.

Ключевые слова: *готовность, формирование готовности, психолого-педагогические условия, средства.*

Honcharovska H. F. Formation of future psychologists readiness to activities with preschool children in terms of education at the higher educational establishmnet.

The paper demonstrated understanding of the fact that professional identity is traditionally an urgent problem in psychology. The formation of students' psychologists readiness in activities with preschool children is of particular interest due to increased social importance of the profession and a rapid growth of its

practical necessity. Special relevance factor is the complexity of the psychologist in preschool children with impaired emotional development. Realizing the fundamental importance of practical correctional process studying with preschool children the future psychologists have to adopt advanced methods of correction of child development in terms of education at the higher educational establishment. Future professionals must build up their professional skills in this area and strive for professional self-improvement. Therefore, the author has submitted the results of the research aimed at determining the level of future psychologists in the activities with preschool children and identifying the impact of conditions in education at the university level readiness.

The article analyzes the research on vocational training. The criteria of future psychologists in activities with preschool children have been pointed out and the level of their development has been examined. The conditions and facilities of psychologists-students readiness formation to future activities in terms of training at the higher educational establishment have been determined.

Keywords: *willingness, readiness formation, psychological, educational facilities and equipment.*